

Tadeusz Rózewicz magyar témái

T. Rózewicz a mai lengyel irodalom talán legismertebb alakja. A második világháború után indult költő, próza- és drámaíró műveinek jelentős részét hazánkban is kiadták. 1967 és 1972 között megjelent magyarul Rózewicz drámáinak és elbeszéléseinek egy-egy kötete; kisregénye: a *Halál régi díszletek között*; illetve *Megmenekült* címen válogatott versei. Olvashatunk költői terméséből a felszabadulás óta eltelt harminc év mindhárom lengyel versantológiájában (1951, 1967, 1969) és a rózewicz-i hangra kitűnően ráérző Fodor András műfordításainak kötetében, az 1969-es Napraforgóban. A Mai lengyel elbeszélők (1965) és a Modern lengyel drámák (1968) című válogatásokban is megtaláljuk a sokoldalú író egy-egy alkotását. 1964 óta többször közölt Rózewicz-műveket a Nagyvilág, verseiből az Alföld (1968/11.) és a Tiszatáj (1972/4.) is ízelítőt adott. Arról azonban kevesebbet tudunk, hogy Tadeusz Rózewicz több magyar tárgyú vagy vonatkozású mű szerzője. Ezek nagyobb része nem jelent meg hazánkban.

1949–50-ben a fiatal (1921-ben született), de már elismert lengyel költő ösztöndíjasként több hónapot töltött nálunk. Vitathatatlan, hogy magyarországi élményeit is tükröző, 1951-ben Varsóban kiadott *Czas który idzie* (A haladó idő) című kis kötetének versei nem jelentenek többet a korszak lengyel lírájának átlagánál.

A költő, a lengyel irodalom akkori éveire jellemző módon, osztatlanul lelkesedik az új társadalmat és országot építő ember munkája, annak eredményei iránt. A pátozzsal teli, sajtótudósításnak beillő verseket (közöttük a féltucatnyi magyar témájút) azonban nem a fiatalos hév, nem maga a lendület teszi szokványossá. Inkább az, hogy Rózewicz nem várta meg bőséges élményanyagának leülepedését. Túlságosan hamar megírta őket. Címük önmagában is jellemzi a verseket, a költő gyakran naiv jószándékát. Ilyenek a bányászok régi és új munkaerkölcseréről szóló *Troskliwość robotnicza o wspólnie* (Munkás gondoskodás a közösről), a tatabányai bányászgyermeknek ajánlott *Szybciej niż w marzeniu* (Gyorsabban, mint álmodjuk) vagy a *Gwiazdy Budapesztu* (Budapesti csillagok), illetve az 1952-es *Idą* (Jönnek).

Csupán magyar vonatkozásaik miatt egyes versek nem érdemelnék figyelmet, ha nem tanúskodnának a hazánkban látottak-hallottak alapos megfigyeléséről, vagy ha a rózewicz-i tájleírásban nem lenne hangulatteremtő erő. Bizonyítékul idézzük a *Pejzaz* (Táj) címűt (e sorok írójának fordításában):

<i>Ostorcsapás-gyors vihar után</i>	<i>át a búzán</i>
<i>a fűben</i>	
<i>fuldoklik a fény</i>	<i>Fáradt emberek</i>
	<i>ballagnak a mezőn</i>
<i>Veres ökörpár</i>	
<i>szögletes jármában</i>	<i>A láthatáron fiúoszlopok</i>
<i>lomhán cammog az úton</i>	<i>feketéllnek hol</i>
	<i>puszta volt csupán</i>
<i>Hullám fut hullám után</i>	

A pátozzson is átüt Rózewicz költészetének komoly közvetlensége a *Dunaföldvár* című, nagyobb terjedelmű versben, amelyet a Nagyvilág elmúlt évi 4. száma közölt Fodor András fordításában. Más lengyel írótól, költőktől eltérően, Rózewicz itt nem a magyar táj romantikáját keresi, hanem annak egyszerű, „stilizálatlan” szépségét:

*Már a hegy arca is koromszín
Méhébe fények kardja hull*

*Pengéjén nyugat vére csorran
Mosdik a tűrő lágy habokban*

*Érintve földet embert fákat
Színeket oltó villanás csak*

A lírai én háttérbe szorulásáról, a „beszámoló” költészet térhódításáról tanúskodik Tadeusz Rózewicz prózája, a Varsóban 1953-ban megjelent *Kartki z Węgiei* (Magyarországi képeslapok). A riportkönyv bizonyítja, hogy szerzője hazánk alapos megismerésére törekedett. Sokat megtudott a Lengyelországban szélesebb körben alig ismert felszabadulás előtti Magyarországról. Ha művéről lehántjuk az új iránti eltúlzott rajongás rétegét, helyenként azt látjuk, hogy a szociográfus aspektusából is sikerült közelítenie az akkori évek magyar társadalmához.

Ma a riportkötetnek azok a részei tarthatnak számot érdeklődésünkre, amelyekben Rózewicz az irodalomról vagy önmagáról is szót tud ejteni. Ír Tóth Gyulához fűződő ismeretségéről (és annak 1950-es, A Béke katonája című kötetéről). Magyar költőkollégája irányítja figyelmét Petőfire, és Rózewicz — akiben bizonyára még friss élményként élt 1848—49 századik évfordulója Lengyelországban is széles körű ünneplésének emléke — máris otthonosabban érzi magát, mint a riporterszerepben. Nagy költőről írhat, annak verseiből idézhet. (1951-ben jelent meg a felszabadulás utáni első lengyel Petőfi-válogatás.)

Bár Rózewicz — sokak reménykedése ellenére — nem vált a magyar irodalom lengyel népszerűsítőjévé, a nyelvtanulást, legalábbis tanulmányútja idején, komolyan vette. Emlegeti magyar nyelvóráit, magyar kifejezéseket iktat riportjaiba. Amikor a beszélgetés elakad (riportalanya nem tudja megmagyarázni neki az „üzetve” szó jelentését), mérgelődve-szellemesen kifakad: „Nagy hangon kiáltom (nem baj, hogy istállóban!), mikor jelenik már meg új és jó magyar—lengyel szótár? Legfőbb ideje! Nélküle arra vagyunk ítélve, hogy a magyarokkal orosz, német vagy francia szótárak segítségével értessük meg egymást.” (Az „új és jó” zsebszótár kiadására 1958-ban, illetve 1959-ben került sor.)

A riportkönyv szerzőjének érdeme, hogy nem csak a turista szemével lát. Jó példája ennek a következő részlet: „Az emberek, a budapestiekhez viszonyítva, úgy mozognak, mintha lassított felvételen látnánk őket... Debrecen óriási, de kőházakból épített falura emlékeztet, amelyben százezernél is több »lélek« él”. Idegen ajkú szemlélőtől szokatlanul gyakran (igaz, a 40—50-es évek fordulóján mind a lengyeleknél, mind nálunk tipikus módon, mindent „feketítősen”) utal a felszabadulás előtti magyar viszonyokra. (Érdekes lenne megtudni, kiktől, honnan származtak erre vonatkozó ismeretei.) Bizonyítékul szolgálhat, amit a Hortobágyról papírra vetett: „Mi is volt igazából a puszta? Óriási ugar a nem túl nagy agrárország közepén.” A XX. századi lengyel írók közül többen a romantika kellekeit vegyítik bele magyar témájú műveikbe. Rózewicz érdeme, hogy e rossz hagyományból nem merít, őt csak a pusztai ember munkájának, életmódjának megváltozása érdekli.

Első olvasásra úgy tűnhet, hogy előző megállapításunknak ellentmond a költő *Widnokreği* (Horizontok) című, terjedelmes verse. Ez az epikai fogantatású, 1954-ben Krakkóban kiadott Rózewicz-kötet, a *Równina* (Síkság) egyetlen magyar tárgyú darabja. A kis elbeszélő költemény iskolapéldája annak, hogyan lesz még a költő munkásságának sovány eredményeket hozó időszakában is a szabványtémából értéket rejtő alkotás. Tárgya egy séma: a pusztán nevelkedett, annak szépségeit mindenek fölé helyező fiatal dunántúli bányász és a bányák fölött felnőtt, szülőföldjéhez ragaszkodó lány szerelme. Ráadásul ezáltal előkerülnek a romantikus Magyarország-kép összes kellekei: a csikós és ostora, rőzsekunyhó és délibáb, a juhnyáj és a hosszúszarvú ökrök, a gémeskút és — máshonnan — a vörösbor. Ám Rózewicz mindezt átformálja: a rá jellemző finom szellemességgel, humorral telíti. Abból

pedig, ami erőteljesen „pusztai”, népiesség lesz, legalább annyi bájjal, mint nevetésre ingerlő naivsággal.

A *Horizontokat* a Rózewicz költészetét értékelő kritikusok nem is említik. Témank szempontjából nem tarthatjuk kis értékű alkotásnak, mert Magyarország-képe, annak továbbgondolása átvezet minket a *Białe pióro* (Fehér toll) című vershez, amelyet a költő 1955-ben Petőfi emlékének szentelt. Ez az alkotás, amelynek rövid részlete is a rózewiczzi hang megváltozását bizonyítja, helyet kapott a költő magyar nyelvű kötetében:

<i>Fehér toll</i>	<i>Csárdaablak</i>
<i>fekete éj</i>	<i>ablakon árnyék</i>
<i>piros a vér</i>	<i>csillog a toll</i>
<i>az ég a puszta</i>	<i>a nap két</i>
<i>ömlik a bor</i>	<i>ez nem bor már</i>
<i>ömlik a dal</i>	<i>ömlik a vér</i>

Akasszátok föl a királyokat

(Fodor András fordítása)

Kéttucatnyi Rózewicz-verseskönyv jelent meg eddig Lengyelországban. Nem meglepő tehát, hogy az 50-es évek első felében íródott magyar tárgyú műveinek többsége kimaradt a költő újabban kiadott válogatott kötetéből. Az említett két vers kivételével tudomásunk szerint magyar fordításuk sem látott napvilágot. Pedig többről van itt szó, mint minket, magyarokat érdeklő kuriózumokról.

Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy Rózewicz magyarországi tartózkodása jelentős hatással volt további költői pályájának alakulására. A háború borzalmai, partizánmúltja „adták költészetének alapélményét, uralkodó hangját a 40-es évek második felében. Ezután következtek a számára is ellentmondásos évtized elején írt, az új társadalom iránti lelkesedést tükröző versek, a sokszor riportszerű „beszámolók”, illetve — első prózai köteteként — a „Magyarországi képeslapok”. „Tadeusz Rózewicz... éppen magyarországi tanulmányútján jut el a gondokat félretevő, a nagy pusztulás utáni építésben csak a jó perspektíváit érző, naivsáig lelkes hangulatába, amelyre azután nagy válság, keserűség, tépelődés lassan tisztuló, nagy feszítő anyagú költői periódusa következik az ötvenes évek derekán” — írta, a Tanulmányok a lengyel—magyar irodalmi kapcsolatok köréből című kötetet méltatva, Elbert János a Nagyvilág 1969. évi 7. számában.

Rózewicz a tények, események, a közvetlen megfigyelés költője maradt 1955—56-ban is, amikor költészetében új tartalmak jelentek meg. A „nagy” Rózewicz még később érett be. „A régitől észrevehetőbben különböző új szemlélete a hatvanas évek verseiben érződik. Bennük már nemcsak a tovább kísérő tragikus élmények, egykori sorstársak dilemmáinak kifejezője, de a személytelen médium szerepét vállalja, az általános érvényű, anonim hangot szeretné megszólaltatni” — értékelte a Megmenekült című magyar válogatott kötet utószavában, mégpedig igen találóan, Fodor András.

Rózewicz magyar témájú alkotásai tehát pályája „hullámvölgyében” keletkeztek. Ezért sem eöznek, sem a hazánkban összegyűlt élményanyag egész akkori írásművészetét alakító hatásának nem tulajdoníthatunk túlzott jelentőséget. Művészete — kitűnő magyar fordítója szerint — „... az ötvenes évek első felének őszinteségpróbáját is szerencsésebben állta ki, mint néhány más, kelet-európai pályatársáé”, alig van megtagadandó verse. Pályáján az 50-es évek közepén sem következett be törés, mert korábban is tudott „önkritikusan” szólni. A kritikusok által észre nem vett *Wielki dzwon* (Nagyharang) című, 1953-as versének részlete (Uśmiechy címen 1955-ben megjelent kötetéből) akár egyes magyar témájú műveinek „megmosolygása” is lehetne:

*En a kicsi lábujjhegyre álltam
mehúztam a legnagyobb harangot
és sükketté tettem egyeseket*

.....
*Igen hosszú köteleket húztam
aztán a kötelek húztak engem*

*Nem éreztem lábam alatt földet
és konokul csépeltem a semmit*

(E sorok írójának fordítása)

T. Rózewicz érdeklődése a magyar témák iránt, úgy tűnik, megszűnt. (A „Halál régi díszletek között” fordításához írt utószavában sem talál alkalmat arra, hogy a magyar olvasókhoz szóljon.) A Twórczość című varsói irodalmi folyóirat 1973. évi 3. száma nagy évfordulónkról való megemlékezésékként, ismert lengyel költőkkel együtt, felkérte Petőfi-versek fordítására. (A „Fa leszek, ha...” az ő átültetésében is helyet kapott a „költők versenye” anyagában.) A szerkesztőséghez küldött válaszában Rózewicz a következőket írta: „Először arról, ami szívügyem: a Petőfi-fordításokról. Próbálkoztam a »Fa leszek, ha...«-val és a »Vasúton«-nal. Nem megy. Még egyszer megpróbálkozom az »Egy gondolat...« cíművel, de kevés a reményem. Mint tudja, életemben csak néhány alkotást fordítottam le (köztük párat József Attilától, hármat Vasco Popától és három német költő verseit), ez minden. Sajnos, az Ön által küldött versek költőisége ellentétben áll azzal, amit 30 éven át csináltam — egyszerűen képtelen vagyok; nincs „hallásom”... Egyszerűen nehezemre esik olyan Petőfi-szövegeket közölni, amelyek értéke nem felel meg az eredeti versekének.”

A lengyel világirodalmi folyóirat felszabadulásunk 30. évfordulója alkalmából magyar számot jelentetett meg. Anyagában, Ady Endre fordítójaként, Tadeusz Rózewicz nevével is találkozunk. A tavalyi új lengyel József Attila-kötetben két régi átültetése szerepel, amelyeket az ugyancsak 1975-ben Varsóban kiadott magyar költészeti antológiában is megtalálunk. E válogatás számára a lengyel költő lefordította még Vajda János, Ady Endre, Füst Milán és Berda József egy-egy versét.

